

Sadoveanu – un constructor de punți peste timp, spațiu și... ideologii

Ioan FĂRMUȘ

Ștefan cel Mare University of Suceava

ioan.farmus@usm.ro

Abstract: This article aims at constructing the image of Mihail Sadoveanu as a bridge builder across time, space, and ideologies, a representation that is characteristic of this writer who has long disappeared from the area of interest of Romanian literary criticism. To achieve this, elements of a biographical, ideological, and aesthetic nature will be discussed, which, when combined, give expression to a specifically antimodern and polemical attitude towards the cult of the present, of rupture and of fragmentation sustained both by modernity and the modernist movement. This is the response that the mature writer gave to the interwar period, to the political context that, on the brink of World War II, was taking an increasingly radical turn, and to 'the new spirituality' associated with both the new generation of writers (Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionescu etc.) and the Legionary Movement.

Keywords: *Mihail Sadoveanu, modernity, the novel, antimodern, radicalism, WWII.*

Deși vorbim despre un autor canonic, care posedă, fără îndoială, un nume recunoscut, Mihail Sadoveanu rămâne și astăzi unul dintre cei mai prost citați scriitori români. De numele său s-au agățat în timp niște clișee precum „Ceahlăul literaturii române”, „poet al naturii”, „prozator descriptiv”, „romancier liric” etc. care au asociat scrisul său cu tot ceea ce poate părea desuet. Raportat la momentul în care Sadoveanu devenea un mare scriitor însă, proza sa reprezintă o îmbinare ingenioasă, uneori greu de înțeles, de vechi și modern. Modern este acesta: (1) prin *scriitura sa*, prin care încerca să ofere o *alternativă* la ideologia literară tare a momentului, *modernismul sincronist lovinescian*, căci prozatorul credea că valoarea se regăsește nu numai în prezent, în evoluție sau în scientism (miturile întemeietoare ale modernității), ci și în reconectarea prezentului la trecut sau în dialogul dintre generații, pentru că dacă marile curente moderniste mizau totul pe voința de ruptură, Sadoveanu credea mai degrabă în continuitate, în a aduce împreună, în ridicarea unor punți peste timp și spațiu; (2) prin construcția unor *formule narative hibride* prin care, pe de o parte, recupera specii literare pe care modernismul le refuza (povestirea, romanul de aventuri, romanul provincial, romanul istoric), iar, pe de altă parte, valorifica forme literare ceva mai noi (precum romanul polițist, romanul simbolic sau romanul mitic, apropiat de realismul-magic sud-american); (3) prin *reprezentarea ficțională a femeii*, pe care o găsim de multe

ori într-o ipostază demnă, puternică, plină de inițiativă, capabilă de comportamente care pot concura oricând tiparul consacrat al eroului masculin; (4) sau, surprinzător poate, prin această *preocupare constantă pentru soarta țaranului român*, căruia, ca un scriitor modern ce era, îi acordă o voce și, inevitabil, dreptul de a se revolta, devenind, în felul acesta, un apărător al „celor mulți și umili”, al „ofensaților și oprimaților vieții”. Prin toate aceste caracteristici, scrisul lui Sadoveanu nu se depărta, ci participa la literatura momentului, la modernizarea ei: nu mergând înainte, ci întorcându-se înapoi, încercând să recupereze și să revalideze ficțional tot ceea ce curenteles momentului ignorau, căci, să nu ne înșelăm, poziția antimodernă sadoveniană nu era mai puțin modernă decât sincronismul lovinescian. În felul acesta recuperator înțelegea prozatorul să participe la modernitate.

În a construi imaginea unui Sadoveanu, constructor de punți peste timp, spațiu și ideologii, mă voi folosi, în egală măsură, de argumente de natură *biografică*, secvențe existențiale care pot fi citite ca adevărate „puncte de plecare” în geneza operei (conceptul este teoretizat subtil de Virgil Podoabă în *Fenomenologia punctului de plecare*¹), de argumente de natură *ideologică*, relevante pentru ideile în care scriitorul credea, idei concretizate în acțiuni cu caracter cultural, și evident de argumente de natură *estetică*, livrate de opera sa în ansamblu, și, în particular, de unul dintre marile romane ale interbelicului, *Creanga de aur*. Luate împreună, toate acestea ne vor ajuta să dăm contur unei viziuni, unui principiu existențial (care atestă deci un tip de angajare) căruia Sadoveanu i-a rămas fidel toată viața și căruia artistul din el s-a simțit obligat să-i dea o expresie literară.

Pentru a creiona imaginea pe care o propun, voi invoca pentru început un episod biografic: acea mezialianță care a caracterizat aducerea pe lume a scriitorului. Sadoveanu este fiul avocatului Alexandru Sadoveanu (al conului Alecu, așa cum este el numit în scrierea memorialistică *Anii de ucenicie*), „un boiernaș voltairian și sceptic”, care, după un mariaj ratat, se retrage la Pașcani, unde va duce o viață izolată, și al Profirei Ursaki, o femeie tânără, simplă, neștiutoare de carte, care venea dintr-o cu totul altă lume decât tatăl scriitorului. Nerecunoscut de părintele său până la vârsta de 15 ani, timp în care, în acte, copilul va purta numele de Mihail Ursaki, Sadoveanu va crește și va întreține un adevărat cult al mamei. Moartea ei prematură, la doar 34 de ani, de ftizie, va face ca acest tânăr să devină (inclusiv atunci când va ajunge un mare scriitor) purtătorul mesajului mamei sale, al moștenirii ei spirituale. Așa se explică anumite particularități ale operei sale: preferința pentru civilizația arhaică, întoarcerea spre trecut, valorizarea magicului, a miticului sau a ezotericului, spiritul de revoltă sau prețuirea devotată a țaranului: „Aceasta (decesul mamei, speculează Savin Bratu) a determinat, mai întâi, «întoarcerea către bătrâni». Apoi, conștiința din ce în ce mai lucidă, a legatului lăsat, prin mamă, de un întreg

¹ „Dar ce anume acoperă noțiunea, deocamdată tehnică, de punct de plecare existențial sau ontic? Într-o primă instanță, este vorba de o realitate subiectivă de excepție, rară, survenind în momentele de discontinuitate ale cursului obișnuit al biografiei subiectului creator. E vorba, de fapt, de o experiență interioară radical diferită de oricare alta și care se petrece într-un moment radical diferit de oricare altul: obiectiv sau subiectiv.” (Podoabă 2008: 13)

neam obijduit, cu vechime de luptă, de înțelepciune și de artă.” (Bratu 1963: 88) Pe măsură ce tânărul va crește însă, se va produce și o împăcare cu tatăl, a cărui amprentă spirituală va fi la rândul ei prețuită. Așa se explică prezența acelor trăsături care dau identitate scriitorului matur de data aceasta: intelectualitatea, rafinamentul artistic, reflexivitatea adâncă, spiritul expansiv, livrescul. Savin Bratu, primul monograf al lui Sadoveanu, avea dreptate deci să constate că scriitorul a fost toată viața lui o personalitate scindată care datorează câte ceva deopotrivă moștenirii materne și celei paterne. Și prin opera sa, scriitorul devenea un constructor de punți între lumea pe care i-o lăsase moștenire mama sa (cea a „ofensaților vieții”) și lumea pe care i-a deschis-o tatăl său (cea a cărturarilor).

Aceeași imagine, a unui Sadoveanu constructor de punți, o livrează și ideologia pe care scriitorul a slujit-o în primii ani de activitate culturală. Așa putem explica de ce el ajunge să îmbrățișeze, mai întâi, direcția sămănătoristă (de care se va dezice puțin mai târziu) și apoi pe cea poporanistă (pe care o va îmbrățișa de-a dreptul). Se va despărți de Iorga și de sămănătorismul său rapid pentru că marele cărturar încerca să impună vieții rurale și țaranului – credea Sadoveanu – o imagine falsă, idilică, ce întorcea spatele problemelor cu care „ofensații vieții” se confruntau cu adevărat. Va îmbrățișa poporanismul lui Ibrăileanu pentru că la gruparea de la *Viața românească* va găsi acea compatibilitate între propriile principii și cele pe care revista le împărtășea. Se realizează deci acestei direcții animat de (1) necesitatea coborârii în popor și a reflectării frământărilor și durerilor țărânimii și de (2) credința că literatura trebuie pusă în slujba celor mulți, că datoria scriitorului este aceea de a da o voce celor care nu au una. De altfel, în mai multe rânduri, prozatorul și-a mărturisit adevăratul la „buna și sănătoasă tradiție literară”, la „linia tradiției «cele bune»”. Evenimentele din 1907 și felul în care a fost înfrântă răscoala țărănească îl vor marca adânc; Sadoveanu trăiește acum cu impresia că s-a îndepărtat de valorile mamei, iar această conștiință îl va urmări în anii pătrunderii în lumea literară. Astfel, între 1906-1910, ideile poporaniste au avut o mare înrâurire asupra lui. Au contat: înțelegerea arătată de poporaniști problemei țăranilor; prestigiul și autoritatea lui Ibrăileanu, în care a simțit întotdeauna nu doar un mentor, ci și un prieten; ținuta deschisă a revistei (în care vedea „cea dintâi revistă europeană de la noi”) și interpretarea pe care aceasta o dădea specificului național; dar și o anumită convergență de idei și de viziune cu principiile susținute în paginile *Vieții românești*. Și tot așa se explică și o parte dintre inițiativele sale culturale, atunci când Spiru Haret, ministru al instrucțiunii publice, îl va numi inspector: (a) înființarea de biblioteci populare, (b) publicarea de broșuri de popularizare a legilor sau a educației sanitare, (c) reeditarea textelor sapiențiale medievale, *Alexandria*, *Esopia*, *Varlaam și Ioasaf*, texte cărora autorul le atribuie o valoare formativă mare și în care vedea niște promoatoare ale vechilor valori, valori consonante înțelepciunii populare. Descoperim și aici imaginea unui Sadoveanu constructor de punți, căci, îmbrățișând ideologia poporanistă, el, un intelectual, încerca, scriind proză rurală sau asumându-și diverse misiuni culturale, să devină o voce a celor mulți. Încă o dată, omul simplu din el, crescut în spiritul moștenirii materne, și intelectualul, perpetuator al moștenirii paterne, își dădeau mâna.

Era și firesc deci ca evenimentele biografice și principiile ideologice în slujba cărora și-a pus o bună parte din viață să aibă consecințe asupra scrisului său. De altfel, în critica literară, a circulat mult timp despre Sadoveanu imaginea unui scriitor a cărui operă relevă o continuă tatonare între două lumi, între două civilizații, pe care nu o dată le pune în dialog. Așa se explică dar anumite particularități ale scrisului său, pe care Fănuș Băileșteanu (1977) le-a constatat primul, deși nu le-a acordat atenția cuvenită: (1) importanța acordată dialogului spiritual, consecință a unei scriituri îmbibate de cultură (de cele mai multe ori o filozofie practică, exprimată în act); (2) căutarea punctelor de interferență între civilizații (în principiu, cele între care o Europa interbelică, aflată în plin proces de radicalizare, se grăbea să instituie ruptura); (3) multitudinea ambasadurilor care traversează spațiile imaginare sadoveniene (ei înșiși purtători ai valorilor lumii pe care o lăsau în spate); (4) efectele produse de cuvântul său ceremonios (care posedă puterea de a aduce împreună); (5) viziunea senină despre existență pe care o relevă proza sa târzie (cea care se hrănește din înțelepciunea orientală, pe care Sadoveanu o gândea ca alternativă la ortodoxismul îmbrățișat, către sfârșitul anilor '20, de tot mai mulți dintre intelectualii români ai vremii). Toate acestea devin expresia unui crez mai mult decât artistic, a unei atitudini existențiale clădite pe valori pe care scrisul său le legitima: comunicarea, înțelegerea, apropierea. Din acest punct de vedere, el este creatorul unei opere gândite de la un capăt la altul ca o punte peste timp și spațiu... și ideologii.

Ilustrativ în acest sens devine cazul romanului *Creanga de aur*, scriere în spatele căreia se află o poveste, fascinantă în sine, scriere față de care autorul a exprimat, întotdeauna discret, un atașament intim, mascat. De altfel, aceasta este cartea despre care Sadoveanu, în intervențiile sale, a vorbit cel mai puțin, aspect care rămâne și astăzi un mister, deși în unul dintre interviurile care i s-au luat face, la un moment dat, o mărturie care atestă o profesiune de credință... masonică, în fond: „Nu se poate răspunde la întrebările cu caracter personal și inițiativ. Cum înțeleg eu Dumnezeu și nemurirea sufletului, problemele vieții și morții, noblețea progresivă a speciei, toate acestea alcătuiesc acel domeniu al esoterismului în care fiecare individ, cu sufletul și conștiința sa, alcătuiește o lume aparte și o problemă. În lumina unor asemenea preocupări intime, care sunt aproape intransmisibile, am scris ultima mea carte, menită să apară la toamnă. E un roman, cu titlul: *Creanga de aur*.” (Sasu 1988: 278) Este și cartea pe care, din nou în mod misterios, un critic atent precum G. Călinescu uita să o aducă în discuție în intervenția sa amplă și legitimantă, în fond, pentru consacrarea scriitorului din *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, primul critic literar care face din Sadoveanu un mare scriitor, care punctează fiecare moment important și fiecare schimbare la față a prozei sale, care discută fiecare capodoperă și explorează complexul univers ficțional sadovenian, nu însă și pe acela generat de această carte asupra căreia tace. Cum va fi receptat prozatorul acest gest?!

Dar ca să-l înțelegem pe acest ultim Sadoveanu, scriitorul matur al interbelicului târziu, ar trebui să avem în vedere și contextul în care au fost scrise ultimele sale cărți; este vorba despre o serie deschisă de straniu pe atunci roman *Uvar*, continuată de *Creanga de aur* și împlinită de *Divanul persian*. Este o carte care ne familiarizează cu un alt Sadoveanu, un scriitor format deja,

un prozator mitic, ezoteric, inițiativ, care, într-un gest de frondă față de ortodoxie și de ortodoxism, își întorcea privirile către înțelepciunea orientală, ca răspuns la transformările pe care țara le traversa, în numele unei așa-zise noi spiritualități, împărtășite deopotrivă de noua generație (excepțională, de altfel, generație '27), dar și de Mișcarea Legionară. România interbelicului târziu este o țară care începe să se pregătească de război și care traversează, ca urmare a eșecului democrației liberale interbelice, în contextul Marii Depresiuni, a marii crize economice de la sfârșitul anilor '20, momente de mare cumpănă: discursurile se radicalizează, tensiunile sociale și politice se amplifică, extremismul începe a prinde avânt. Asocierea cu masoneria și filosemitismul său declarat îi vor crea, în anii '30, mari probleme, așa încât Sadoveanu va deveni rapid o țintă a legionarilor. În 1936, el ia decizia de a părăsi Iașiul pentru București, cu intenția – vădit ostilă – de a prelua direcția ziarelor *Adevărul* și *Dimineața*, publicații antifasciste. Gestul va fi considerat sfidător și va fi în scurt timp amendat; este denunțat ca „dezertor înstrăinat și jidovit”, iar împotriva persoanei și a operei sale va fi lansat un atac fără precedent: i se ard cărțile în piața publică (din Hunedoara), este umilit public (în Fălticeni se propune ridicarea distincției de cetățean de onoare, apoi se anulează intenția de a da unei străzi numele său), se înmulțesc îndemnurile la pedepsirea lui (care adeseori iau forma amenințării cu moartea contra așa-zisului „trădător iudeomason și bolșevic Mehală Jidoveanu” (Ornea 1996), se pune la cale chiar asasinarea lui (fiind ascuns și salvat, *in extremis*, de către Ionel Teodoreanu, după ce i se trimite drept avertisment un exemplar din *Baltagul* cu un topor înfipt în el). Sadoveanu refuză să intre în polemici și pentru o perioadă mai lungă se retrage din viața literară (în munții Sebeșului). În presă, ca răspuns la această atitudine, va apărea un protest al intelectualilor împotriva defăimării lui Sadoveanu, semnat de Liviu Rebreanu, Mihai Ralea, E. Lovinescu, G. Călinescu, George Topîrceanu ș.a., nu însă și de fostul său bun prieten, Ioan Al. Brătescu-Voinești. Pe acest fond scrie el ultimele sale cărți, iar multe dintre neliniștile care-i definesc existența, în această epocă, trec inclusiv în scris.

Cu ce scriitură vine acest ultim Sadoveanu al interbelicului, prin *Creanga de aur*, în întâmpinarea cititorului său? În primul rând, cu o operă care posedă o foarte vizibilă dimensiune *inițiativă*, care relevă o intenție vădită de a conserva o spiritualitate (adâncă, ocultată, abia redescoperită atunci, grație eforturilor unui Vasile Pârvan), ale cărei rădăcini se află în mai vechea cultură răsăriteană; și, conexă ei, o dimensiune *livrescă*, țesută ca fundal (în fond, o schemă arhetipală trimițând la mitul anamnezei), care ne pune în fața unei cărți sapiențiale, a cărei miză o reprezintă transmiterea de experiență, de cunoaștere. Este apoi o scriere cu un pronunțat caracter *reflexiv*, al cărei protagonist, un mag, care, subordonându-se figurii înțeleptului, devine, din postura de străin, purtătorul valorilor civilizației dace. Romanul acesta, scris în anii premergători războiului, se vrea a fi deci o contemplație amară pe seama a istoriei, o istorie intrată în derivă; tema esențială a ei – și a prozei sadoveniene de maturitate – este schimbarea lumii; de unde și sentimentul acesta că o civilizație dispăre și alta urmează să îi ia locul; un aer sceptic se degajă dar la sfârșitul lecturii, rezultat deopotrivă al unei meditații grave și al acceptării unui curs incontestabil al lumii. Însă poate că cea mai vizibilă trăsătură a scrisului lui Sadoveanu din ultimele sale

cărți este alta: *întoarcerea tot mai frecventă spre trecut*. Această opțiune, în fond gestul unei asumări pline de sens, are mai multe explicații. Descifrăm aici două: (1) mai întâi, o atitudine sfidătoare la adresa ideologiei moderniste, (2) apoi, semnele unui comportament specific antimodern.

În prima accepție, întoarcerea privirilor scriitorului către trecut trebuie înțeleasă ca o reacție polemică la adresa modernismului, în formula sincronistă lovinesciană, formulă clădită pe următoarea rețea conceptuală: intelectualizare-urbanizare-obiectivare. Vorbim despre un model cultural pozitivist, intelectualist, progresist, a cărui expresie ultimă devine filozofia, model pe care Teodora Dumitru, în articolul *Conceptul lovinescian de „intelectualizare” a literaturii față cu ipoteza postbelică a țaranului „intelectualizat”*, într-o încercare de a identifica rădăcinile conceptuale ale teoriei lovinesciene despre roman, îl numește Scientia². În numele unei Sapienții însă, modelului invocat Sadoveanu îi opune o scriitură cu un vădit caracter recuperator, a cărei miză ultimă o constituie restituirea unei spiritualități oculte, ale cărei origini sunt căutate în mai vechiul spațiu cultural răsăritean. Este vorba despre un alt model cultural – gândit ca alternativă la cel modernist – a cărui expresie este înțelepciunea milenară, specific gândirii ancestrale, cu originile în civilizațiile arhaice, perpetuate și conservate de populațiile rurale, expresie a credinței în continuitate și în forme de perpetuare prin spirit.

În cea de-a doua accepție, refuzul prezentului se constituie în una dintre trăsăturile specifice unui antimodern, categorie discutată de Antoine Compagnon în a sa *Antimodernii: De la Joseph de Maistre La Roland Barthes*. În discuție trebuie adus inclusiv romanul, specie care, sub umbrela iluminismului, curent burghez, progresist, întemeiat pe raționalismul materialist, devine expresia modernității. Numai odată cu revoluția burgheză s-a produs acea schimbare de paradigmă temporală care a însemnat ruptura de timpul circular al civilizațiilor arhaice și instituirea timpului linear al modernității – care nu putea fi decât prezentul. Din acest motiv, de exemplu, *Robinson Crusoe*, scrierea lui Daniel Defoe, este considerat primul roman modern, în înțelesul deplin al cuvântului, din istoria literaturii universale, căci pentru prima dată asistăm exersarea a ceea ce va deveni o constantă a speciei românești: prezentificarea, racordarea universului ficțional și a coordonatelor sale la prezent. În timp, pe măsură ce noua ordine socială (și temporalitatea care o reprezintă) devine dominantă, apare și antidotul la ideologia ei, în persoana antimodernilor, creatori care, trăind progresismul cu neliniște, proiectează universuri ficționale utopice, anacrone, cu un singur scop: restabilirea legăturilor cu trecutul, și, din poziția de locuitori ai

² Teodora Dumitru, în articolul *Conceptul lovinescian de „intelectualizare” a literaturii față cu ipoteza postbelică a țaranului „intelectualizat”*: „Așadar, de cultivarea științelor – nu de filozofie în sens tradițional, convergent cu sapiențialul – se leagă direct obiectivul «intelectualizării» literaturii, explorat de Lovinescu și în anteriorul «Gândire – poezie». A «intelectualiza» înseamnă a opera după metoda și cu obiectivele științei: cu conștiința schimbării adevărilor de moment, sub spectrul evolutivului, al perisabilului, al unor teorii și metodologii care asumă dinamica inovație vs. perimare. Sapienția – bagajul de valori prezumat eterne și universale ale umanității (sau doar cu valabilitate locală, dar nu mai puțin considerate perene) – intră aici într-o subiacentă antiteză cu Scientia – mecanismul de producere, validare și/ sau erodare continuă ale teoriilor și metodologiilor din științele moderne.” (2017: 34)

prezentului, asumarea lucidă a unei rupturi de temporalitate modernă care va fi repudiată. La Sadoveanu (scriitor care se va despărți rapid de tradiționalismul sămănătorist) vom găsi așadar acea conștiință de ariergardă, specific antimodernă, conștientă de ceea ce a murit și totuși iubind acel ceva. El face din refuzul prezentului, al progresismului și al modelului scientist, din neliniștea față de civilizația modernă și dintr-un spirit utopic care motivează o atitudine recuperatoare (orientată către spiritualitatea străveche, precreștină) aproape un program, urmat cu consecvență în întreaga sa activitate literară. Căci, iată, pe măsură ce prezentul, căzut sub tirania istoriei și a fascismului, devenea tot mai constrângător, Sadoveanu, în cele mai bune cărți ale sale din interbelicul târziu *Creanga de aur*, trilogia *Frații Jderi*, *Divanul persian*, se retrăgea în universuri imaginare capabile să redea lumii și omului integralitatea, sentimentul organicului.

Revenind la *Creanga de aur*, unele dintre sensurile cărții se ascund în opțiunile de ordin formal ale autorului, care în perioada maturității sale artistice dă scrisului său o profunzime care merge de mână cu simplitatea. Această manieră de a comunica sens Sadoveanu a învățat-o din scrierile vechi, din marile cărți (unele dintre ele de înțelepciune populară) ale lumii antice și medievale: *Biblia*, *Odiseea*, *Esopia*, *Varlaam și Ioasaf*, *Alexandria* etc. Mizând în continuare pe forța poveștii, a alegoriei, a simbolului, pe prelucrarea unei scheme mitice, pe exersarea unei filozofii practice, întotdeauna traduse în act, scriitorul își proiectează cărțile pe niveluri de înțelegere, aspirând la o comunicare plinară cu cititorul său. Sensuri grave, adânci, ocultate deci pot fi transmise și apelând simultan la o poveste simplă și încărcată.

Ca atare, nu este întâmplător faptul că în carte Sadoveanu mizează, la nivel macrostructural, pe tehnica *povestirii în ramă*. Miza ei chiar aceasta este: a pune în dialog prezentul (momentul în care este plasată acțiunea, în capitoul inițial) și trecutul (acel timp revolut, sacru, situat în Dacia străveche). Cum este vorba despre o carte cu o pronunțată dimensiune inițiativă, se are în vedere aici și un transfer de experiență care se face în două direcții: (1) *dinspre prezent spre trecut* (astfel, cititorul, situat în prezentul scrierii, este familiarizat cu o spiritualitate ocultată, specifică mai vechii zone culturale răsăritene – și romanul ne trimite până în Dacia străveche) și (2) *dinspre trecut spre prezent* (pentru că sugerată este și ideea unei perpetuări; conștient sau nu, deci, omul contemporan, ca locuitor al acestor spații, este purtătorul unei moșteniri spirituale, ale cărei origini sunt căutate în Egiptul antic). Întâmplătoare nu este nici următoarea tehnică la care Sadoveanu apelează, și anume *ficțiunea străinului*, căci dincolo de inițiere, trimiterea lui Kesarion Breb în lume are și rolul de a pune în dialog două lumi, două civilizații: cea dacă și cea bizantină. Așadar, în figura magului dac recunoaștem nu doar imaginea *străinului* sau a *discipolului* pe cale a deveni viitorul decheneu, ci și pe cea a *ambasadorilor* care traversează lumile sadoveniene, făcându-le să intre în dialog. Finalul cărții însă nu trebuie să ne păcălească – și cu aceasta împlinim imaginea unui Sadoveanu constructor de punți peste timp, spațiu și ideologii. Raportându-ne strict la povestea magului dac, romanul are o structură circulară: traseul parcurs de acesta pornește din Dacia și se sfârșește tot acolo. Iar sensul pe care îl induce acest traiect circular este acela al acceptării cursului lumii, căci, refuzând să mai coboare de pe Muntele Sfânt, Breb devine cel de-al 33-lea și ultimul decheneu; ideea transmisă astfel este că civilizația

dacilor este condamnată dacă nu să dispară, atunci să se retragă din istorie. Și totuși, mesajul de profunzime al romanului nu este acela al unei rupturi, ci al unei comunicări, al unei apropieri, chiar și acolo unde faptele nu indică una. Dialogul rămâne posibil: o sugerează chiar titlul cărții, simbol al perpetuării, al regenerării spirituale prin iubire, al legăturilor ce nu vor dispărea niciodată. Ea este cea care va păstra mereu vie legătura dintre cei doi protagoniști ai cărții, chiar dacă fiecare reprezintă o civilizație diferită: *magul dac Kesarion Breb și împărătița bizantină Maria*. Lumea va fi intrat în derivă, dar valorile spirituale autentice rezistă.

Iată răspunsul pe care Sadoveanu îl dădea epocii, contextului politic care lua tot mai mult o turnură radicală, noii spiritualități (care instiga la ruptură) și ortodoxismului – și aici vizată este inclusiv gruparea de la *Gândirea*, revistă care, către sfârșitul anilor '20, sub conducerea lui Nechifor Crainic, devenea o purtătoare de mesaj fascist.

BIBLIOGRAFIE

- Băileșteanu 1977: Fănuș Băileșteanu, *Introducere în opera lui Mihail Sadoveanu*, București, Editura Minerva.
- Bratu 1963: Savin Bratu, *Mihail Sadoveanu. O biografie a operei*, București, Editura pentru literatură.
- Cernat 2009: Paul Cernat, *Modernismul retro în romanul românesc interbelic*, București, Editura Art.
- Ciopraga 1981: Constantin Ciopraga, *Mihail Sadoveanu. Fascinația tiparelor originare*, București, Editura Eminescu.
- Compagnon 2008: Antoine Compagnon, *Antimodernii. De la Joseph de Maistre la Roland Barthes*, București, Editura Art.
- Crohmlăniceanu 1984: Ovid. S. Crohmlăniceanu, *Cinci prozatori în cinci feluri de lectură*, București, Cartea Românească.
- Dumitru 2017: Teodora Dumitru, „Conceptul Iovinescian de „intelectualizare” a literaturii față cu ipoteza postbelică”, în „Transilvania”, nr. 2.
- Manolescu 1976: Nicolae Manolescu, *Sadoveanu sau utopia cărții*, București, Editura Eminescu.
- Manolescu 1998: Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*, București, Gramar.
- Marcea 1976: Pompiliu Marcea, *Lumea operei lui Sadoveanu*, București, Editura Eminescu.
- Oprișan 1986: I. Oprișan, *Opera lui Mihail Sadoveanu*, București, Minerva.
- Ornea 1980: Z. Ornea, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, București, Editura Eminescu.
- Ornea 1996: Z. Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, București, Editura Fundației Culturale Române.
- Paleologu 1978: Alexandru Paleologu, *Treptele lumii sau calea către sine a lui Mihail Sadoveanu*, București, Cartea Românească.
- Podoabă 2008: Virgil Podoabă, *Fenomenologia punctului de plecare*, Sibiu, Editura Universității „Transilvania”.
- Sasu 1988: Aurel Sasu & Mariana Vartic, *Romanul românesc în interviuri*, vol. III, partea 1, București, Editura Minerva.
- Simuț 2019: Ion Simuț, *Ce e viu și ce e mort în opera lui Sadoveanu*, Iași, Editura Junimea.
- Soare 2017: Oana Soare, *Ceilalți moderni, antimodernii: cazul românesc*, București, Editura Muzeul Literaturii Române.
- Spiridon 1982: Monica Spiridon, *Sadoveanu, divanul înțeleptului cu lumea*, București, Albatros.
- Teuțișan 2020: Călin Teuțișan, *Imaginarul levantin în literatura română*, în Corin Braga, *Enciclopedia imaginariilor din România. Imaginar literar. I*, Iași, Polirom.
- Vlad 1972: Ion Vlad, *Povestirea, destinul unei structuri epice*, București, Minerva.